

wterste crachten ende staet ledich ende vri, ende is ontsoucken alle sinen werken, daer wert die gheest over-ghenomen in sijn ewighe beelde ende wert ontbloet van alre anderheit; daer verstaet hi hem in eenheit¹⁴⁾.

- 50 Die dit in hem bevindende wil, die moet hebben een eersame onghederde staet ende een onbecommert herte ende een vreedsamighe consciencie, ende een reyn oet (f. 123 v) moedighe quellende begheerte tot onsen lieven heer in besouwinghe der
 55 waerheit mit inghetoghenen sinnen ende mit wonder aen gode te hanghen. Want sinte pauwels spreect: 'soe wie god aenhanghet, die wert een gheest mit hem'¹⁵⁾. Ende die volcomenheit is in ons, waert dat wise te rechte sochten¹⁶⁾.
 60 Een mensche, die sijn vleysche ende bloet stervet ende alle lust der synnen ende der natueren om gods wil ende tot sijnre eeren, ende buten dootsonde is, alsoe dicke als hi een paternoster leest, of een ynnich aendacht of versuchten heeft, soe clymt hi eenen graet inden hemel; ende hi mach oec wel doden, ia dusent doden, des daghes sterven om gods willen, want wanneer hi sijn sinlike
 65 lust wederstaet, soe stervet hi eenen doot om gods willen¹⁷⁾.

¹⁴⁾ Deze paragraaf staat zeker onder invloed van het *Buch von den drien durchbruchen* van R. Merswin (vgl. Lieftinck, a. w., p. 136 en p. 240-4).

¹⁵⁾ Vgl. 1 Cor. 6, 17.

¹⁶⁾ Wellicht sluit deze zin aan bij Seuse's *Formula*: « ... *Voluntatis affectum a curis terrenorum penitus absolvas, summo bono amore fervido semper inhaerendo. Memoriam quoque iugiter sursum elevatam habeas, per contempationem divinatorum ad superna tendendo, ita ut tota anima tua cum omnibus potentiis suis et viribus in Deum collecta, unus fiat spiritus cum eo: in quo summa perfectio viae cognoscitur consistere* » (*Horologium Sapientiae*, ed. cit., p. 203). Vgl. *Octo puncta perfectionis assequendae*, PL. 184, 1183.

¹⁷⁾ Deze paragraaf herinnert weer aan Seuse.

DE KARTUIZER PETRUS DORLANT EN DE ELCKERLIJ-C-PROBLEMEN

IN zijn Elckerlijc-uitgave van 1892¹⁾ had de Gentse hoogleraar H. Logeman gemeend Petrus Dorlandus te mogen vereenzelvigen met Petrus Diesthemius, die men in de Latijnse editie van 1536, getiteld « *Homulus* », als auteur vindt genoemd. Bij zijn bewijsvoering ging hij uit van de mening, dat Dorlant geboortig was van Diest, daarbij slechts steunende op hetgeen bibliographen uit de 17^e eeuw daarover berichten. Hoewel niet in twijfel trekkende, dat Dorlant een Diestenaar was, achtte Leonard Willems in 1910²⁾ de veronderstelling van Logeman nog niet voldoende bewezen. J. van Mierlo S. J. oordeelde eveneens de stelling, dat Dorlant en de bovengenoemde Pieter van Diest een en dezelfde persoon zijn geweest, vrij zwak verdedigd. Ook deze geleerde twijfelde bij dat oordeel niet over de vraag of de bibliographen hem terecht als een Diestenaar hebben aangemerkt.

In zijn in 1934 verschenen *Elckerlijc-Studiën*³⁾ is Willems na voortgezet onderzoek nogmaals uitvoerig op het auteursprobleem teruggekomen. Hij achtte de nader door hem verzamelde gegevens nog ontoereikend om daarop een conclusie pro of contra Logeman's gissing te baseren. Ook in deze studies is bij hem geen twijfel opgekomen met betrekking tot de vraag, of Dorlant wel een Diestenaar is geweest. Wel bestrijdt hij de bewering van Logeman, dat Dorlant in de titel van een zijner geschriften, te weten het *Chronicon Cartusiense*, Pieter van Diest wordt genoemd. Op zijn beurt gaf Willems (blz. 10) hier echter blijk van onnauwkeurigheid door te beweren, dat de Keulse uitgever van genoemd *Chronicon* op de titelbladzijde als auteur heeft vermeld « *Petrus Dorlandus Diestensis* ». Dit Diestensis toch heeft betrekking op hetgeen daarop volgt, namelijk: « *olim Cartusiae prioris* », dus: prior van de kartuize bij Diest⁴⁾. Bij een en ander

¹⁾ *Elckerlijc, a fifteenth century Dutch morality (presumably by Petrus Dorlandus) and Everyman, a nearly contemporary translation*, edited by Dr. Henri Logeman (Gand 1892), p. XVII e. v.

²⁾ *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, VIII (1910), blz. 1-16.

³⁾ L. Willems, *Elckerlijc-Studiën* ('s Gravenhage 1934).

⁴⁾ De mededeling, dat Dorlant prior te Zeelhem zou zijn geweest, is een onnauwkeurigheid van Petreius.

hebben wij in 1935 reeds stilgestaan in onze bijdrage over de Kartuizer Pieter Dorlant (*Ons Geestelijk Erf*, IX, blz. 190-197).

Het Elckerlijc-vraagstuk is sindsdien opnieuw in het brandpunt der belangstelling gekomen. In 1940 heeft Prof. van Mierlo S. J. in de Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde aan *De Dichter van Elckerlijc* een nieuwe studie gewijd. De geleerde schrijver kwam daarin nu tot de stelling, dat op grond van zijn nadere onderzoekingen Dorlant met vrij grote zekerheid als auteur van *Den Spiegel der Salicheyt van Elckerlijc* moet worden aangemerkt. De auteur van het stuk blijkt een ervaren, degelijk onderlegde theoloog te zijn. Voor de interne argumenten van dit betoog hebben wij alle respect, doch wij menen ernstig bezwaar te moeten maken tegen enkele voorname externe uitgangspunten van de schrijver. Gaarne laten wij ons overtuigen van de juistheid van de conclusie, dat de auteur van Elckerlijc een theologisch gevormd man moet zijn geweest. Doch bij herhaling werpen wij de vraag op : welke op dit punt betrouwbare bron duidt Dorlant aan als een Diestenaar ?

De discussie met betrekking tot het Elckerlijc-probleem is intussen voortgezet. Een artikel van Th. de Jager, getiteld *De dichter van Elckerlijc is Antonis de Roovere* (Roeping, 1943, blz. 117-136) werd bestreden door Prof. J. van Mierlo in zijn verhandeling *Antonis de Roovere de dichter van Elckerlijc?* (Verslagen en Mededeelingen Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, 1943, blz. 251-268). De prioriteitsvraag werd opnieuw onderzocht door H. de Vocht, *Everyman, a comparative study* (Materials for the study of the old English Drama. New Series XX, Louvain 1948, blz. 147-228), welke studie ernstig is aangevallen door Van Mierlo¹⁾. Prof. C. G. N. de Vooy²⁾, Dr. J. J. Mak³⁾ en Dr. H. J. E. Endepols⁴⁾ mengden zich in deze kwestie. Nadat wij in *Ons Geestelijk Erf*, 1951, blz. 26-27, terloops hadden opgemerkt, dat hetgeen door Prof. van Mierlo en anderen was aangevoerd om Petrus Dorlant te doen erkennen

¹⁾ J. van Mierlo, *De prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd* (Turnhout 1948).

²⁾ *Elckerlijc-Everyman* (De Nieuwe Taalgids, 1948, blz. 115-119).

³⁾ TNTL, deel 67, 1950, blz. 24-40.

⁴⁾ *Roeping*, Maart-April 1948.

als de dichter van Elckerlijc ons nog niet ten volle had kunnen overtuigen, en nadat Dr. J. J. Mak in *De Nieuwe Taalgids* van 1951 (blz. 329) daaromtrent enkele aantekeningen plaatste, heeft Prof. van Mierlo opnieuw een uitvoerige verhandeling gegeven¹⁾.

Wat zeggen de oude berichtgevers aangaande de plaats van Dorlant's geboorte ? Niets. Bij hen wordt geen enkele vermelding of aanwijzing daarover aangetroffen. Men raadplege de drie oudsten, die in dezelfde tijd als Dorlant hebben geleefd. Trithemius²⁾, die in 1494 zijn bibliographie heeft geschreven, noemt Dorlant niet, terwijl hij bijvoorbeeld wel de toen nog levende Gentenaars Arnold de Bost, die in 1499 is overleden, en Joost Bade van Assche heeft vermeld. De Carmeliet Arnold de Bost, die in 1499 is overleden, zwijgt in zijn *De praecipuis aliquot Cartusianae familiae patribus*³⁾ eveneens over Dorlant. Ook in het werk van de Parijse Kartuizer Pierre Couturier of Petrus Sutor († 1537), bekend uit de felle polemiek met Erasmus⁴⁾, zoekt men tevergeefs naar de naam Dorlant.

De op dit drietal volgende berichtgevers hebben een eeuw later geleefd. Met name de Jezuïet Antonius Possevinus († 1611), wiens *Apparatus sacer ad scriptores veteris et novi testamenti etc.* in 1606 te Venetië is verschenen. In het IIIe deel, blz. 53, vermeldt hij : « Petrus Dorlandus, Diestensis, Teutonicus, Ordinis Cartusiani » als auteur van drie werken. Deze bibliograaf is blijkbaar de eerste geweest, die Dorlant een Diestenaar noemt. Het staat voor ons vast, dat deze Italiaan daarvoor geen andere grond

¹⁾ J. van Mierlo, *Petrus Diesthemius* (Verslagen en Mededelingen Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1952, blz. 267-288).

²⁾ *De scriptoribus ecclesiasticis* (Parijs 1512). Ook behandelt Trithemius (blz. 132-134, 142, 152 v°, 157 v°, 170 v°-172) de Kartuziers Jan van Dendermonde († 1488), Herman Steenken († 1428), Hendrik van Hessen († 1427), Gerrit van Schiedam († 1449), Bartholomeus van Maastricht († 1446), Hendrik von den Birnbaum († 1473), Hendrik Vroede († 1484) en Werner Roelevinck († 1492).

³⁾ In 1609 door de zorgen van Th. Petreius te Keulen in druk uitgegeven. Zowel Bostius als Trithemius zijn nog door Dorlant als bronnen geraadpleegd. (*Chronicon Cartusiense*, p. 3).

⁴⁾ Petrus Sutor, *De vita Cartusiana* (Parijs 1521 en Keulen 1609). In hoofdstuk VII van het tweede boek worden 40 « scriptores Ordinis » behandeld, waarvan 18 uit de Dietsche provincie, o. a. Jan Vekestijl van Leuven, die in 1507 gestorven is.

heeft gehad dan de wetenschap, dat Dorlant in de omgeving van Diest heeft geleefd. Men mag aan dit soort vermeldingen van de oude bibliografen geen te grote waarde hechten.

Op hem volgt de Keulse Kartuizer Theodorus Petreius van Kampen († 1640), die in 1609 te Keulen een uitvoerig bibliographisch werk van zijn hand liet verschijnen, genaamd *Bibliotheca Cartusiana*. Petreius heeft bovendien Dorlant's *Corona Cartusiana* in 1608 te Keulen in druk uitgegeven onder de titel *Chronicon Cartusiense*, vermeerderd met een groot aantal aantekeningen van Petreius zelf. Buitendien heeft Petreius tevens te Keulen in druk bezorgd bovengenoemde werken van Bostius en van Sutor. Petreius nu, die zich over het algemeen goed had gedocumenteerd, vertelt niet uit welke plaats of streek Dorlant geboortig was. Noch in zijn *Bibliotheca* (pp. 252-256), noch in zijn andere genoemde uitgaven licht hij ons daaromtrent in.

Dan volgt de in 1623 verschenen *Bibliotheca Belgica* van de Leuvense professor Valerius Andreas. Deze heeft, wat de Kartuizer auteurs betreft, zijn gegevens klaarblijkelijk ontleend aan het bio-bibliographisch woordenboek van Petreius. Vermoedelijk heeft hij uit Possevinus overgenomen, dat Dorlandus een Diestenaar was¹⁾. Aan deze mededeling hechten wij daarom evenmin waarde.

De Keulse Kartuizer Th. Petreius, hoewel van geboorte een Noord-Nederlander, was ter dege geïnformeerd. Hij heeft allerlei contacten onderhouden met confraters in Zuid-Nederlandse kloosters. Bovendien was hij in zijn kleine convent te Keulen de tijdgenoot van drie of vier Antwerpenaren, van twee Leuvenaren, en van Jan Sweerts, een neef van Franciscus Sweertius, uit Diest. De gebouwen van de kartuize te Zelem waren verwoest, zodat het convent toen binnen Diest was gehuisvest. Fr. Sweertius heeft er zich in zijn *Athenae Belgicae* wel voor gewacht Dorlandus een Diestenaar te noemen.

Hebben Logeman en Willems — zo vraagt Prof. van Mierlo zich af — zich dan zo vergist? Inderdaad. Hun heeft de titelbladzijde van Dorlant's *Chronicon*, waarvan de enige gedrukte uitgave die is van 1608 (Keulen), parten gespeeld. Wanneer men

¹⁾ p. 660 : « Petrus Dorlandus, Diestensis, Cartusianus in Zelemensi S. Joannis coenobio apud Diestemium Brabantiae opidum ».

niet thuis is in de termen, welke de Kartuizers gewoon waren te bezigen, en bovendien niet aandachtig leest, kan dat gebeuren. Die titel luidt : *D. Petri Dorlandi Diestensis olim Cartusiae prioris doctissimi Chronicon Cartusiense*. Dit betekent zonder de minste twijfel : *Chronicon Cartusiense* van D. Petrus Dorlant weleer prior van de kartuize bij Diest. Logeman en Willems meenden, dat de auteur heette Petrus Dorlandus Diestensis, maar zij bevroedden niet, dat hetgeen daarop in de titel volgt, te weten « *Cartusiae prior* » zonder meer, in kartuizertaal altijd betekent : prior van de Grande Chartreuse, generaal der Orde, hetwelk in dit verband een dwaasheid zou opleveren. De titel kan dus niet tweeledig worden verstaan¹⁾.

Hierbij voegen wij nogmaals een reeds op zichzelf afdoend argument. Dorlant wordt noch in de officiële bescheiden en de oude kronieken zijner Orde, noch in de vele handschriften of de talrijke gedrukte uitgaven (incunabelen en postincunabelen) zijner geschriften, noch in andere documenten van zijn tijd Pieter Dorlant van Diest genoemd²⁾. In zijn onlangs uitgegeven verhandeling³⁾ blijft Prof. Dr. J. van Mierlo nochtans hardnekkig

¹⁾ Prof. van Mierlo zegt (*Petrus Diesthemius*, blz. 267), dat zijn bewering, dat Dorlant een Diestenaar was, niet steunt op de titelbladzijde van het *Chronicon Cartusiense*. Wij mochten aannemen, dat zulks wel het geval was. Ik wijs bij voorbeeld op blz. 251 van zijn *De Dichter van Elckerlijc*, waar staat : « In de uitgave van zijn *Chronicon Cartusiense* (Keulen 1608) heet hij : Petrus Dorlandus Diestensis ». De geleerde schrijver beroept zich ook op H. Logeman, die in 1892 verzekerd zou hebben, dat hij een uitgave van het *Chronicon* gezien had, welke als auteur aangaf « Petrus Diestensis » zonder « Dorlandus ». Wij hebben er Logeman (*Elckerlijc a fifteenth century Dutch morality*, Gand 1892, p. XXIII) op nageslagen. Daar wordt slechts verwezen naar de catalogus van de Gentse universiteitsbibliotheek. Een informatie bij Prof. Dr. R. Apers, hoofdbibliothecaris van deze bibliotheek, maakte mij duidelijk, dat Logeman hier alleen maar kan bedoeld hebben op een editie van 1546 van Homulus Petri Diesthemii. Trouwens Dorlant's *Chronicon* is slechts éénmaal in druk verschenen, namelijk te Keulen in 1608. Logeman kon dus nooit een andere uitgave hebben gezien. Overigens heeft L. Willems (*Elckerlijc-Studien*, 's Gravenhage 1952, blz. 10) dit argument van Logeman reeds verworpen als berustend op een vergissing.

²⁾ De spelling « Doorlant », door Willems geïntroduceerd, hebben wij nergens in de hier aangeduide bronnen aangetroffen. Nader onderzoek heeft ons er van overtuigd, dat « Dorlant » de enig juiste spelling van de naam is.

³⁾ J. van Mierlo, *Petrus Diesthemius* (Verslagen en Mededelingen

aan dit in zijn betoog zo suggererend gegeven vasthouden. Hier voert de geachte schrijver alsnog aan, dat zijn bewering — en ook wel die van Logeman en Willems — als zou Dorlant een Diestenaar zijn steunt op het feit, dat alle biographieën, die zijn geboorteplaats vermelden, Diest noemen.

Van een traditie als hier verondersteld is echter totaal geen sprake, gelijk reeds uit het bovenstaande moge gebleken zijn. Petreius, Kartuizer te Keulen, is de enige schrijver onder de 17^e eeuwse bibliografen, die beschikken kon over een oorspronkelijke documentatie, wat Dorlant betreft. Zo er een overlevering was als hier zonder bewijs wordt beweerd, zou hij het moeten zijn geweest, die de vermeende traditie doorgaf. Dat heeft hij juist niet gedaan, hoewel het werk van de Italiaan Possevinus, dat is verschenen twee jaren vóór Petreius zijn reeds geciteerde uitgaven verzorgde, hem daartoe had kunnen verleiden. Petreius heeft dat werk gekend. Hij citeert het vaak, doch hij heeft daaruit niet overgenomen de toen voor het eerst geuite bewering, dat Dorlant een Diestenaar was.

Nu wij dit weten, geeft Prof. van Mierlo zich op dit punt nog niet gewonnen, hoezeer hier de bouw van zijn betoog toch wel is verzwakt. Daarin — zo schrijft hij — is steeds rekening gehouden met de mogelijkheid, dat Petrus Dorlandus geen eigenlijke Diestenaar zou kunnen zijn. Petrus Diestensis, zoals hij in de traditie bekend zou zijn gebleven, zou dan, naar hij nu meent, althans betekenen, niet dat hij een Diestenaar was maar dat hij in de omgeving van Diest in een klooster is geweest.

Doch bij een andere gelegenheid had prof. van Mierlo reeds de vraag opgeworpen : kan Petrus Diesthemius niet betekenen een Petrus, die van Diest heette zonder van Diest te zijn ? Neen, luidde zijn antwoord toen terecht, Petrus Diesthemius betekende bij de humanisten wel degelijk Petrus afkomstig van Diest, zoals Erasmus Roterodamus wil zeggen : afkomstig van Rotterdam. Wij voegen hieraan toe, dat het altijd bepaaldelijk de geboorteplaats was, welke vele humanisten aan hun namen plachten toe te voegen : Badius Ascensius, Diesthemius Blaerus. Ook de kloosterlingen — bij de Kartuziers ben ik daar zeker van — duidde

van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1952), blz. 268.

men in die tijd nimmer aan naar de plaats waar hun klooster stond. Werd hun naam met een plaatsnaam gecombineerd, dan was dit altijd de geboorteplaats.

Een beroep op de na Valerius Andreas verschenen bibliographieën, op Foppens en Paquot bijvoorbeeld, kan terzijde worden gelaten. Deze hebben vooral in biographisch opzicht niet het nodige gezag. Zij hebben gewoonlijk hun kennis aan hun voorgangers ontleend en steunen gezamenlijk op Valerius Andreas.

Wij hebben uitgezien naar tijdgenoten van Dorlant, die werkelijk als Pieter van Diest konden worden aangeduid. Reeds de studentenlijsten van de Leuvense universiteit bevatten er niet minder dan vier. In 1456 vindt men daar als intitulus in de faculteit der rechten genoemd Petrus de Stryrode de Diest¹⁾. In 1478 evenzo in de artistenfaculteit Pieter Aletten van Diest, student in het College het Varken en waarschijnlijk dezelfde als de Pieter van Diest, die vóór 1487 als magister artium wordt vermeld²⁾. In 1479 was Pieter van der Hoeven van Diest ingeschreven in de faculteit der medicijnen³⁾. Ten vierde vermelden de lijsten in 1472 als intitulus in de faculteit der artes « Petrus filius Joannis van der Nedermalen Diestensis »⁴⁾. Ziehier dus vier geletterde Pieters van Diest, doch wij weten niets van hun levensloop na het verlaten der universiteit.

Nog op een vijfde Pieter van Diest kan worden gewezen. In het jaar 1500 heeft de Grande Chartreuse namelijk het overlijden bekend gemaakt van Pieter van Diest, donaat van de Kartuziers te Zeelhem⁵⁾. Ook van deze is verder niets bekend. Het is echter niet waarschijnlijk, dat deze lekebroeder een geletterd man is geweest, doch het is ook niet absoluut uitgesloten. Bij zeer hoge uitzondering kwam onder de donaten in de Nederlandse kartuizerkloosters wel eens een meer ontwikkeld man voor.

In de matricula van Leuven gaat echter voor ons nog een grote

¹⁾ *Matricule de l'Université de Louvain*, publiée par Jos. Wils, II (1453-1485) (Bruxelles 1946), p. 35.

²⁾ *Matricule*, p. 372.

³⁾ *Matricule*, p. 393.

⁴⁾ *Matricule*, p. 270.

⁵⁾ Archives de la Grande Chartreuse, A-v, no. 74 a.

verrassing schuil. Zij vermelden in 1472¹⁾ als intitulatus « Petrus Dorlant de Walcuria » ! Dit moet de toen 18-jarige Petrus Dorlant, de latere Kartuizer, zijn, omtrent wiens herkomst men tot dusver in het onzekere heeft verkeerd. Deze was dus klaarblijkelijk geboortig niet uit Diest, zoals zonder bewijs wel is aangenomen, maar uit Walcourt, het bekende genadeoord in het land tussen Samber en Maas. Walcourt behoorde evenals Zelem onder het oude bisdom Luik. Het ligt 20 à 30 km ten zuiden van Charleroi nabij de huidige Belgisch-Franse grens.

De Leuvense Kartuizer Andries Andriesz van Amsterdam heeft een complete lijst van Dorlant's geschriften opgesteld en laten drukken. Zij is te vinden achter het door zijn zorgen in 1513 bij Dirk Martens te Leuven uitgegeven tractaat van Dorlant, getiteld *De enormi proprietatis monachorum vitio dialogus*. Andries van Amsterdam was in 1504 in de kartuize van Leuven ingetreden, nadat hij daar te voren aan de universiteit had gestudeerd. In een inleidende brief heeft hij genoemde uitgave opgedragen aan zijn oudere confrater Adriaan van Brouwershaven, die toen sinds 1511 als prior van de Kartuizers buiten Delft fungeerde en die door Dorlant « amicus mihi omnium amicissimus » was genoemd. Gelet op de levendige betrekkingen tussen Dorlant en het nog zeer kleine Leuvense convent lijdt het geen twijfel, dat Andries van Amsterdam nauwkeurig op de hoogte was van alles wat door Dorlant was geschreven. Hij verwijst daarvoor naar de collectie, welke behoorde tot de bibliotheek van het Zelemse kartuizerklooster.

De ruim 50 nummers, welke voorbedoelde catalogus omvat, zijn kennelijk alleen tractaten in het Latijn. Aan het slot van deze opsomming laat Andries van Amsterdam nog volgen : « scripsit et quaedam alia in lingua nostra vernacula ad quasdam religiosas foeminas ». Derhalve had Dorlant al zijn werken in het Latijn geschreven met uitzondering van hoogst enkele, welke in het Diets waren gesteld. Welke tractaten tot laatstbedoelde uitzonderingen behoren, is aanwijsbaar. In 1502 is bij Jodocus Badius Ascensius te Parijs in druk uitgegeven *Ludolphus de Saxoniam, Vita Jesu Christi*, in één band met een *Vita gloriosissime matris*

¹⁾ *Matricule*, p. 264.

Anne « ab Ascensio in compendium redacta ex historia suavissima eiusdem matris Anne ab religiosissimo viro P. Dorlando Ordinis Carthusiensis in Zelem theutonice prius edita »¹⁾.

Het Nederlandse leven van Sint Anna, waarop Badius Ascensius hier doelt, was in 1501 bij de Antwerpse drukker Govert Back van de pers gekomen : *P. Dorlant, Historie van Sinte Anna*²⁾. In handschrift wordt het, zoals Willems destijds aantoonde, bewaard in de universiteitsbibliotheek van Gent onder no. 895. Het blijkt inderdaad gericht te zijn aan « eerwaardighe susteren » en is dus een van de zéér weinige geschriften, welke Dorlant heeft geschreven in de « lingua vernacula »³⁾. Wij bezigen opzettelijk deze laatste uitdrukking, want Dorlant's moedertaal was niet het Diets. Leonard Willems heeft er ook de aandacht op gevestigd, dat Dorlant daarnaast nog een leven van Sint Anna in het Latijn heeft geschreven en concludeerde, dat deze Latijnse tekst de oudste is, terwijl de Nederlandse tekst niet een blote vertaling daarvan is, doch een bewerking van omstreeks 1500. Van de Latijnse uitgaven is de oudste druk, welke wij kennen, die van Govert Back (Antwerpen 1498) onder de titel *Historia perpulchra de Anna sanctissima*.

L. Willems vond bovendien in de universiteitsbibliotheek te Gent (hs 1080) een leven van Sint Joseph, in het Diets door Dorlant geschreven en eveneens bestemd voor religieuze vrouwen. Het is niet onmogelijk, dat de Leuvense lijst van 1513 slechts deze twee geschriften alsmede misschien een *Sinte Katharinen Legende* op het oog had, waar zij na een opsomming van meer dan 50 Latijnse werken ten slotte nog « quaedam alia in lingua nostra vernacula ad quasdam religiosas foeminas » vermeldt.

¹⁾ R. Renouard, *Bibliographie des impressions et des œuvres de Josse Badius Ascensius, imprimeur et humaniste 1462-1535*, III (Paris 1908), pp. 19-30.

²⁾ Men verwarre deze *Historie van Sinte Anna* niet met die, welke onder gelijklopende titel voorkomt in een incunabel van 1499 en in een reeks post-incunabelen uit de jaren 1504-1530, doch welke uit het Latijn van meester Joachim van Denemarken in het Diets was vertaald door Wouter Bor, Kartuizer te Monnikhuizen († 1501). Vgl. Nijhoff-Kronenberg n° 1082, 1083, 1084, 3156, 3157, 3158 en L. Verschuere O. F. M., *De bibliotheek der Kartuizers van Roermond* (Tilburg 1941), blz. 74-75.

³⁾ *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*, VIII (1910), blz. 5-12.

Herhaaldelijk beroept Prof. van Mierlo¹⁾ zich in zijn belangwekkende betogen op deze mededeling van Andries van Amsterdam. Dat hij echter bij het citeren de woorden « ad quasdam religiosas foeminas » telkens weglaat, ontmoet bij ons ernstige bezwaren, want aldus verkrijgt het citaat een véél ruimere betekenis. Juist in de weggelaten woorden is een aanzienlijke beperking gelegen en tevens een nadere aanduiding, welke de geleerde schrijver blijkbaar is ontgaan. Hoe het ook zij, van het zinnespel *Den Spiegel der Salicheyt van Elckerlijc* is het kwalijk aan te nemen, dat het geschreven zou zijn voor kloostervrouwen. Bijgevolg — zo zijn wij geneigd te redeneren — schijnt Dorlant in de kring van zijn allernaaste betrekkingen niet bekend te hebben gestaan als de auteur van het Dietse stuk.

Wie kunnen die religieuze vrouwen zijn geweest, voor wie Dorlant deze Dietse heiligenlevens heeft geschreven? Vermoedelijk zijn dit geweest de kartuizerzusters buiten Brugge. Haar klooster « Sint Anna ter Woestijne » was het enige vrouwenklooster, dat de Orde in de Nederlanden heeft gehad. Twee medebroeders kunnen Dorlant hebben verzocht dit werk voor haar te leveren. In de jaren 1493-1497 heeft haar convent tot vicaris en geestelijke leidsman gehad Arnold Vastaert van Helmond, die vervolgens prior van de Kartuizers buiten Antwerpen is geweest en die ook als convisitator van de Dietse provincie heeft gefungeerd. Een andere mogelijkheid is, dat de Zelemse prior Nicasius van Lichtervelde hierop invloed heeft gehad. Deze Gentse monnik was 1497-1499 vicaris van de zusters, bij wie bovendien zijn tante van moederszijde, Margaretha Adornes, koorzuster was en zijn oom Arnold Adornes als prebendarius woonde. Nicasius kwam in 1499 als prior naar Zelem.

Een argument, ingebracht tegen de conclusie van Prof. van Mierlo, dat de auteur van *Elckerlijc* een vroom en degelijk onderlegd priester moet zijn geweest, willen wij hier gaarne nog ter sprake brengen. In de *Vlaamse Gids* van October 1950²⁾ heeft Dr. J. J. Mak aangevoerd, dat naar zijn gevoelen de uit-

¹⁾ *De dichter van Elckerlijc*, blz. 241; *Petrus Diesthemius*, blz. 287.

²⁾ J. J. Mak, *Indrukken van de Elckerlijc-opvoering te Delft* (De Vlaamse Gids, 34^e jaarg., 1950, blz. 633-637).

voerige « priesterverheerlijking » in het stuk een aanwijzing is tegen deze stelling. Het komt mij voor, dat Prof. L. C. Michels¹⁾ en van Mierlo zelf²⁾ deze opwerping met succes hebben weerlegd. Een priester kan zeer wel in alle nederigheid de lof van het priesterschap bezingen. Geheel afgescheiden van de vraag of Dorlant al of niet de schrijver van *Elckerlijc* is geweest, kan opgemerkt worden, dat deze monnik hiervan toevallig zelf het bewijs heeft geleverd. Immers hij heeft een tractaat nagelaten, een sermooon *De sacerdotum dignitate*³⁾.

Tegenover het gevoelen van Dr. Mak, dat bovendien die moralisatie op het moment waar zij in het stuk voorkomt gewild is ingelast en bepaald storend werkt, moge gesteld worden het totaal tegenovergesteld oordeel van Dr. K. H. de Raaf. Deze schreef: « Wanneer *Elckerlijc* het tooneel verlaat om van den priester de H. Sacramenten en het laatste Oliesel te ontvangen, wordt in dien tusschentijd de toeschouwer bezig gehouden door een dialoog van Vijf Sinnen en Kennisse (de berouwhebbende zelfkennis) over de beteekenis van den priesterstand en het leven der priesters, waardoor de gaping in het drama uitstekend wordt gevuld »⁴⁾.

In de discussie rondom het *Elckerlijc*-probleem komt telkens weer de vraag ter sprake, of van een kartuizercel uit contact kon worden onderhouden met de rederijkerij. Reeds L. Willems heeft dat in twijfel getrokken en ook aan Dr. Mak komt dit onwaarschijnlijk voor. Prof. van Mierlo echter acht dit niet uitgesloten⁵⁾. « Ik weet ook niet — schrijft hij — of een lid van een besloten orde in die tijd zo binnen de muren van zijn convent werd gehouden, dat alle bedrijvigheid naar buiten hem verboden werd ». Hij noemt voorbeelden van regulieren als Benedictijnen, Cisterciënsers en Dominicanen, die wel voor rederijkers hebben gewerkt.

¹⁾ L. C. Michels, *Kanttekeningen bij de Spieghel der Menscheliker Behoudenisse* (Verslagen en Mededelingen der Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1950, blz. 179-184).

²⁾ Verslagen en Mededelingen alsvoor, 1940, blz. 236-237.

³⁾ Inc.: Vos estis genus electum... (Bibliotheek Avignon, ms 348, ancien fonds 197, fol. 157^v e. v.).

⁴⁾ Boekaankondiging van *Elckerlijc-Studiën* door L. Willems in de Nieuwe Rotterd. Courant van 12 Oct. 1934.

⁵⁾ *De Dichter van Elckerlijc*, blz. 246-250; *Petrus Diesthemius*, blz. 279-280.

Deze voorbeelden kunnen evenwel op ons geen indruk maken, daar het hier gaat over Kartuizers, bij wie solitudo en silentium zulke essentiële en absolute elementen van hun leefregel zijn. Wie in totale afzondering leeft kan moeilijk een vruchtbaar toneelschrijver zijn. Hij miste het daarvoor nodige contact en moest totaal blijven buiten het praktische leven der kameristen.

Uit een brief van 17 Dec. 1532¹⁾ van Dirk Loer van Stratum, vicaris van de kartuize te Keulen, aan Gerrit van der Stappen (Gerardus Zulre), abt van de Sint Laurens-abdij te Luik, neemt men, dat de toen pas overleden abt van de praemonstratenzerabdij van Averbode Gerard van der Schaeft (van Loen) eertijds Dorlant had aangespoord om te schrijven. Deze prelaat, die een der grote abten van Averbode is geweest, is tijdens Dorlant's leven — zoals ook uit die brief blijkt — zijn maecenas en beschermer geweest. Dorlant had hem zowel in proza als in dichtvorm hiervoor zijn dankbaarheid betoond²⁾.

De brieveschrijver herinnert er ook aan, dat abt Gerrit Zulre bezig was bijeen te brengen alle geschriften van Dorlandus, ten einde deze gezamenlijk voor de pers gereed te maken. De Kartuizers van Keulen wilden zich blijkbaar met de uitgave belasten. Zulre³⁾ had zich daartoe verzekerd van de medewerking van zijn confrater Paschasius de Biercet (Bersellius), die — aldus Loer — vroeger een van Dorlant's studiemakers was geweest.

Blijkbaar zijn het vooral zijn confraters van de nieuwe nederzetting der Orde te Leuven geweest, die een levendige belangstelling voor Dorlant's werk aan de dag hebben gelegd en met de Zelemse monnik in contact hebben gestaan. In 1491 waren de Kartuizers begonnen met de eerste voorbereidingen van de

¹⁾ De tekst van deze brief is afgedrukt in de *Dionysii Cartusiani Opera Omnia*, XXXIX, blz.10-11. Dom Albertus Pil O. S. B. was zo vriendelijk ons hierop te wijzen.

²⁾ « Dorlandum olim ad scribendum excitavit Averbodensis ille antistes ». Zie over deze abt, die in 1490 te Averbode was ingetreden, tevoren te Luik als notaris had gefungeerd en sedert 1501 abt was geweest, *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, V, 168.

³⁾ Wij merken op, dat in deze jaren (1530-1545) als prior van de Zelemse Kartuizers fungeerde D. Joannes Zulre, mogelijk een verwant van de Luikse abt.

voorgenomen stichting. Jan Schullinc, professus van de Gentse kartuize, die in de jaren 1482-1486 of '87 prior was geweest van het klooster buiten Delft, is daartoe in 1491 als eerste rector naar Leuven gekomen. In 1494 is Schullinck in deze functie vervangen door Jan Pietersz van Delft, monnik van het Delftse huis, die een tijdgenoot van Dorlant was geweest aan de Leuvense universiteit. Sedert 1496 is deze door een andere monnik uit Delft, namelijk door Adriaan Jansz van Brouwershaven, die als procurator fungeerde, in zijn bestuur bijgestaan. In 1504 was de voorbereiding van het Leuvense huis zover gevorderd, dat het door de Grande Chartreuse kon worden geïncorporeerd, terwijl toen Jan Pietersz voornoemd als eerste prior aldaar kon worden geïnstalleerd. Het convent was toen echter nog zeer klein. Het telde ten tijde van de incorporatie niet meer dan 5 monniken¹⁾.

Met deze Leuvense initiatores heeft Dorlant hartelijke betrekkingen onderhouden. Zijn tractaat *De laudibus Sancti Joannis Evangelistae* heeft hij opgedragen aan Jan Pietersz van Delft. Toen deze reeds prior was, zond hij hem de copij ter inzage van zijn *Corona Cartusiana* met verzoek dit chronicon te willen doorlezen en verbeteren en er zo nodig de laatste hand aan te leggen²⁾. Het voorwerk bevatte ook een brief aan de bovenvermelde Adriaan van Brouwershaven, die hier door Dorlant genoemd wordt « amicus mihi omnium amicissimus ». Het kleine convent van Leuven onderging in 1504 enige uitbreiding. Willem van Mechelen, monnik van het Zelemse convent en dus tot dan toe comprofessus van Dorlant, is toen door een tweede professie te Leuven gestabiliseerd. Verder zijn toen aldaar twee Amsterdammers ingekleed, magister Petrus Apothecarii en Andries Andriesz. Laatstgenoemde was te voren student in Leuven. Enige jaren later is hij een ijveraar geweest voor het in druk bezorgen van een aantal werken van Dorlant. Aan hem hebben wij ook te danken de lijst der opera omnia van Dorlant, welke is afgedrukt achter het in 1513 bij Dirk Martens verschenen tractaat *De enormi proprietatis monachorum vitio dialogus*.

¹⁾ *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, XIV, 228-299; *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem*, XLIX, 321-346; *Matricule*, p. 313.

²⁾ P. Dorlandus, *Chronicon Cartusiense* (Coloniae 1608), pp. 1-4 « Epistola dedicatoria ».

De oudste uitgave van Elckerlijc, welke bekend is, is omstreeks 1495-1496 te Delft in druk verschenen. In de jaren 1487-1496 was Dirk Persijn prior van het Delftse kartuizerklooster en tevens sinds 1494 als convisitator medebestuurder van de Dietse provincie der Orde. Hij was doctor utriusque juris en had vóór zijn inkleding te Delft aan de universiteit van Leuven gedoopt. Als eerste visitator fungeerde in deze periode de Gentse prior Simon van der Schueren, die voorheen de grondlegger en eerste prior van de Delftse kartuize was geweest (1470-1480). Het convent te Zelem stond in de jaren 1474-1499 onder het prioraat van de Leidenaar Klaas Kengtemp. Indien Dorlant de geestelijke vader van Elckerlijc is geweest — wij zeggen vooralsnog *indien* — zou uit de hierboven aangeduide relaties van het Leuvense klooster met de Hollanders kunnen worden verklaard, hoe deze oudste druk juist te Delft is verschenen. De tussenkomsst der Kartuziers zou dan voor de hand liggen.

Uit bovenstaande aantekeningen kan, samengevat, met betrekking tot het Elckerlijc-probleem het volgende worden vastgesteld. Petrus Dorlant was geboortig uit het Franse taalgebied en wel uit het stadje Walcourt, dat nog was gelegen in het oude bisdom Luik. Als ongeveer 18-jarige jongeling is hij in 1472 ingeschreven als student aan de Leuvense universiteit. Op zijn vroegst zal hij omstreeks 1475 het kleed van Sint Bruno hebben ontvangen in de kartuize van Zelem bij Diest. Het Diets is dus blijkbaar niet zijn moedertaal geweest. Een betrouwbare catalogus van zijn vele geschriften is in 1513 in druk bezorgd door Andreas van Amsterdam, Kartuzier te Leuven. Dorlant heeft al zijn werken in het Latijn geschreven, behoudens zéér enkele, welke speciaal bestemd waren voor vrouwelijke religieuzen. Hoewel de titels dezer Dietse geschriften in de lijst niet zijn vermeld, zijn zij vermoedelijk alle aanwijsbaar en voor ons bewaard. Waarschijnlijk heeft Dorlant deze eerst in het Latijn geschreven, waarna ze door hemzelf, of misschien met behulp van een confrater, in het Diets zijn vertaald. Tot geschriften, welke speciaal voor « *religiosas foeminas* » zijn geschreven, kan Elckerlijc zeker niet worden gerekend.

Petrus Dorlant wordt noch in de officiële bescheiden en de

oude kronieken zijner Orde, noch in de vele handschriften of de talrijke gedrukte uitgaven (incunabelen en postincunabelen) zijner geschriften, noch in andere documenten of bibliographiën van zijn tijd Pieter Dorlant van Diest of Pieter van Diest genoemd. Logeman en Van Mierlo hebben in dit opzicht een totaal ongefundeerde suggestie gebezigd. Van een traditie, waarop laatstgenoemde zich alsnog gaat beroepen, is in het geheel geen sprake. De Italiaan Possevinus is de eerste, die — een eeuw na Dorlant's overlijden — in zijn in 1606 te Venetië verschenen bibliographie Dorlant « *Diestensis* » heeft genoemd. Aan deze mededeling kan geen enkel gezag worden toegekend. De Keulse Kartuzier Theodorus Petreius van Kampen, die uit de eerste hand geïnformeerd was, heeft deze mededeling niet overgenomen, hoewel hij Possevinus' werk heeft geraadpleegd. Indien er een overlevering was — waarvan echter in de gehele voorgaande eeuw geen spoor is te bekennen — welke Dorlant een Diestenaar noemde, zou Petreius de enig aangewezen zijn geweest om deze traditie door te geven. Valerius Andreas heeft in 1623 blijkbaar klakkeloos de mededeling van Possevinus overgenomen. Latere bibliographen steunen alle op Valerius Andreas en hebben deze eenvoudig nageschreven. Het verweer, dat met Petrus Diesthemius toch bedoeld kan zijn Dorlant, omdat althans zijn klooster in de omtrek van Diest was gelegen, achten wij een onaanvaardbare uitvlucht. Kartuziers plachten in die tijd nooit te worden aangeduid naar de plaats waar hun klooster stond. Werd hun naam met een plaatsnaam gecombineerd, dan was dat altijd hun geboorteplaats. En dit was voor Dorlant Walcourt.

Vier tijdgenoten van Dorlant, die werkelijk Pieter van Diest heetten, hebben aan de Leuvense universiteit gestudeerd, doch wij weten van deze Pieters van Diest niets over hun verdere levensloop na het verlaten der universiteit. Een vijfde Pieter van Diest is in 1499 of 1500 als donaat bij de Kartuziers van Zelem gestorven.

Een en ander maakt het weinig aannemelijk dat Dorlant de auteur is geweest van de Dietse moraliteit. Logeman¹⁾ heeft destijds reeds de gissing geopperd, dat alle teksten en vertalingen

1) Tekstuitgave van 1892, blz. XX.

afhangen van een nog niet teruggevonden origineel in het Latijn, getiteld *Quilibet*¹⁾. Met het bovenstaande voor ogen worden wij genoopt ons rekenschap te geven van de vraag, of het nu toch niet meer voor de hand zou liggen, dat Dorlant ten hoogste slechts het Elckerlijc-thema heeft uitgedacht en in een latijnse tekst heeft neergelegd, mogelijk in proza en met maar enkele sprekende personen. Dit thema zou daarna door een ander in het Middelnederlands in dichtvorm breed zijn uitgewerkt. Niet zonder bedoeling wordt aan het slot van de opdracht van Homulus gezegd: « *Quilibet ante fui, mutato nomine dicor nunc Homulus* ». Een onbekende Pieter van Diest zou dan de dichter van de Nederlandse tekst kunnen zijn geweest. Zodanig onderzoek moeten wij echter aan meer bevoegden overlaten.

Hierbij zou kennisneming en bestudering van alle werken van Dorlant niet achterwege kunnen blijven. Het zou bijvoorbeeld van belang zijn de Dietse levens van Sint Anna en van Sint Joseph, welke van Dorlant zijn bewaard, eens te vergelijken met de Latijnse teksten, alsmede met Elckerlijc. In verband met de in Elckerlijc voorkomende moralisatie over de betekenis van het priesterschap zou uit kennisneming van de inhoud van Dorlant's sermoen *De sacerdotum dignitate* kunnen blijken in hoeverre tussen een en ander verwantschap bestaat.

Pater A. van Dijk O. F. M. ontdekte een vijftal jaren geleden op fol. 85 r-87 r van ms. lat 10875 van de Bibliothèque Nationale te Parijs een panegyriek, wellicht een kapittelrede op Petrus Dorlant, welke door een confrater en leerling van de Kartuizer was opgesteld²⁾. Zij is samengebonden in een codex, welke een Leven van Sint Lidwina van Schiedam bevat. De vinder is zo vriendelijk geweest ons dit stuk ter publicatie af te staan, terwijl Prof. Dr. L. Reypens S. J. de transcriptie heeft willen verzorgen.

¹⁾ Prof. Dr. J. W. Mulder heeft in de Verslagen en Mededelingen der Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, 1935 (blz. 283-345 « Over Elckerlijc, Tekstcritische en exegetische aantekeningen »), blz. 289, er aan herinnerd, dat Logeman's gissing eigenlijk nooit aan een nader onderzoek is onderworpen.

²⁾ Vgl. Th. Petreius, *Bibliotheca Cartusiana*, p. 252. Ook Pieter de Wal te Brussel heeft haar gekend en uitvoerig overgenomen.

Deze panegyriek is kennelijk de bron, waarop alle kleinere levensberichten over Dorlant teruggaan.

H. J. J. SCHOLTENS

SUMMARIUM.

Plura indagantur, ex quibus constare videtur Petrum Dorlandum Carthusianum probabiliter non fuisse auctorem moralisationis « Elckerlyc » in lingua vernacula. Natus in Walcourt, multa scripsit latine, theutonice pauca. Quam sanctissime vixerit eruitur ex eius elogio, quod nunc primum editur ex ms. parisiensi Bibl. Nat. Lat. 10875.

BIJLAGE *)

(fol. 85 r) *Vita venerabilis domini ac patris Petri Dorlandi Carthusiensis domus Diestensis per illius confratrem et discipulum*¹⁾.

Dominus Petrus dorlandus deuote et recolende memorie vicarius Carthusiensium in zelum *prope*²⁾ diijst³⁾, vir probus, honestus et deuotione non modicus effulsit. Fuit hic celeberrimus pater ita in diuinis paginis eruditus⁴⁾, et sapientia et scientia ex spiritus sancti illuminatione et munere adeo⁵⁾ donatus, vt merito appellare eum valeat nostra imbecillis inertia armarium scripturarum et diuinorum apothecam charismatum⁶⁾, pre redundanti superfluentia qua omnes instruebat, transpungebat, admonebat, hortabatur, et in Dei⁷⁾ amorem propriumque odium accendebat. Apprime et semper omnis sermo eius omne eloquium illius et corda conterebat compunctione et charitate inflammabat. Hoc ipsum sapiunt et perficiunt omnes scripture eius et volumina non pauca, vt⁸⁾ pretermittam ea etiam Tullianam sapere facundiam et redolere fragrantiam optimi odoris, tam poetis quam oratoribus, et, quod preclarior est, etiam doctoribus sanctorum codicum stupori

*) Parijs Bibl. Nat. lat. 10875, fol. 85 r-87 r. — Punctuatie en indeling zijn gemoderniseerd.

¹⁾ Deze titel werd door een tweede hand in de bovenrand bijgevoegd.

²⁾ In de rand bijgevoegd door id. Het hs. heeft *penes* (doorgehaald).

³⁾ Tweede hand schreef *ie* boven *ij*.

⁴⁾ Hierna doorgehaald: *imbutus*.

⁵⁾ Boven de regel bijgevoegd.

⁶⁾ De *h* boven de regel bijgevoegd.

⁷⁾ In de rand bijgevoegd door tweede hand. Er stond *dei* met afkortings-teken op *i*.

⁸⁾ Door tweede hand bijgevoegd.

haberi et cunctis legentibus; sed quod prestantius est, apostolorum cinctus dyademate ampla carthusiensium corona: et petrus petri prefert victorie insignia. Cum oratoribus orator; cum versificatoribus versificator; cum predicatoribus predicator; cum doctoribus doctor: non enim premium reservatur beatitudinis et aureole eis qui doctores sunt voce aut professione sive binatione; sed qui doctor est opere et executione habet de doctorum aureola gaudere. Tales fuere apostoli, martires multi, multi et confessores, veluti benedictus, bernardus, franciscus, dominicus, hugones, quattuorque ecclesie doctores, quos priori honore recensere habueram. In omni autem predicatione sua, tam ad vulgum quam ad fratres, hoc illi // (fol. 85 v.) familiare et dilectum, ut quantum (honestate seruata) preuuleret, seipsum semper locaret in capite omnium compitum vniuersarum platearum, illud sapientis implens quo loquitur oraculum: Justus in principio sermonis accusator est sui. Hunc enim laudis sue pensum super miraculorum gloriam effero preconijis, et extollo gloria dignum, quia et in matre domini respicitur humilitas, non miraculorum prodigia exiguntur. Numquam enim ego, immerito discipulus⁹⁾ eius, inter omnium societatem mortalium nec non et in conuersatione spiritualium patrum et literatorum virorum, quos in omni vita mea noverim, consexi ex voce quempiam tam grandem esse amatorem scripturarum, eorum (*sic*) presertim que unguunt, instruunt et influunt, et de eis summas et laudabiles sapere laudes sicuti hunc magistrum meum.

Tum etiam 2° de humilitate eius, qua seipsum conculcabat, proclamabat reum, qua loquebatur in accusatione sui et defectuum seu negligentiarum suarum, que nulle tamen extitere mearum comparatione, qua et sermones in plures protrahebat horas in cordiali compunctione se dijudicans cum apostoli mandato et stygijs se flammis condemnans, atroci nimis inuectiua contra seipsum incandescens; ut resolveretur pietate etiam saxum pectus ipsum cernentis et audientis. Hoc sui odium propagauit illi amorem dei, quo creuit illi fiducia in miserationibus domini sperandi, in eius letandi iusticia et in eius beatissima passione triumphandi contra omnes aeras potestates in fine vite. Verbum ei illud iunioris zacharie de quo in vitas (*sic*) patrum legimus cappam e scapulis extrahentis pedibusque conculcantis et dicentis: « Nisi monachus cum patientia ita conculcatus // (fol. 86 r) et bene tamquam in mola contritus fuerit et fidelis inuentus, non est monachus », hoc inquam verbum sepe numero sibi et nobis pro utilissimo apponebat ferculo et delicato edulio.

Tercium laudis meritum fuit in eo quod quasi semper secundum

⁹⁾ Onderstreept in de tekst.

personarum exigentiam, statum et conditionem amabat cum omnibus de diuinis scripturis disserere, gratiam seminare et verbum dei cum omni fervore et prosilientibus flammis proponere. Non in ornato sermone (quamvis potuisset) quia non erat ei poesis cordi, sed in virtute. Siquidem verba eius quasi gladius acutus, et penetrabilia valde verba eius quasi stimuli et quasi clauis in altum defixi. Verba eius quasi malleus conterens petram et petrina pectora auditorum. Talem enim illuminationem et intelligentiam atque industriam habebat in scripturis et dulcem saporem presertim in soliloquio regij vatis, ut nullus nostrum arbitraretur ad eius assimilationem vnus se versum intelligere.

Quarto hoc notauimus in eo verum, rem ipso etiam sepius attestante, velle se et nos omnes¹⁰⁾ sapientia, scientia et sanctorum monia esse perspicuos. Illa congratulationis affectio habet magnam remunerationem, sicut invidia reprobationem. Omni prope tempore aut diuinis sermonibus aut libris dictandis et in nimis prolixas vitas sanctorum epilogandis se occupasset, si in primo copia audientium et in altero propter sui capitis et cerebri debilitatem adiutorium habuisset. De attentione eius in psalmodijs et deuotione in nocturna synaxi, ut intellectum plus quam humanum in talento perceperat, non valeo sonare. Reor me adhuc parce laudasse cum mihi instet et // (fol. 86 v) restet multimoda adhuc laudum materia; sed supprimo manum et retraho calamum quia noui scriptum esse a quodam poeta: « Laudato parce si non vis vanus haberi ».

Illud autem pretermittere absurdum esset quo scilicet fine superna petierit, vbi spero eum eximiozem et gratiozem esse celicolis quam nobis fuit terrigenis. De fine eius non oportet me tacere, quia in fine canitur laus, et solus, teste deo, qui perseueraverit usque in finem hic saluus erit. Breviter dico et simpliciter. Cotidie per plures hebdomadas nihil manducauit nec bibit nisi serum; cotidie confitebatur bis aut ter die vna; cotidie communicabat et aspiranter dilectum amplexatum suscipiebat dominum servus; cotidie ei missas in cellula fecimus. Admodum patiens erat et in vlceribus corporis grauibus valde; et sua mirabili tollerantia ministros suos acriter in corde stimulans et transpungens. Dulci fomine necessaria seruitia pro dei requirebat amore, vel nos ante eius stratum legere, orare et passionem dominicam recensere oportuit, vel laudibus dei et sanctorum insistere, et ipso attentissime auscultante et precipites voces aut singultantes corrigente. Nobis lassus erat sermo eius sale¹¹⁾ conditus, dicebatque: « Jam requiescite paululum et ego aliquid boni meditabor ». Illudque verbum sepe voluebat gemebundis suspirijs

¹⁰⁾ Hierna, doorgehaald: *pluris se*.

¹¹⁾ *Sale* boven de regel bijgevoegd.

et tonsionibus pectoris pro eo quod non adesse sibi dicebat spiritalem consolationem in tantis erumnis et pressuris. Alte ingeminabat hoc verbum : « Non es oblitus clamorem pauperum », et plura similia. Solitus erat nobis in vita sepe efferre illud constantissimi animi et genesij martiris verbum, quo imperatori dicebat : « Viuit dominus deus amor meus hiesus christus, nec est rex preter ipsum, mihi de corde ipsum, mihi de ore auferre non poteritis ». Hoc inquam verbum fortissimi athlete genesij // (fol. 87 r) pluries nobis ad memoriam reducebat pro exemplo habende in omnibus aduersis patientie. Meruit etiam et in die¹²⁾ eiusdem sacerrimi martiris, quem in vita tantum dilexerat, emittere spiritum et petere, vt pie confidimus, vitam beatam. O quotiens auribus percepi¹³⁾ hec eius verba, sic sibi ipsi indignabunde valde intonantis : « Quid superbis aut¹⁴⁾ quid magni pensitas, terra et cinis ? Bestia sum nec deo nec coelo, ymmo nec terra dignus ». Ex deuotis et sanctis verbis eius, que voluebat in corde et ore, in sanitate, sed plus tempore egritudinis, integrum libellum possem conficere. Qualis autem fuerit in nulla estimatione sui et in deuotis meditationibus speculationibusque sanctis et illuminationibus claris, licebit conuenienter et copiose ex scripturis eius et compilatis libris perspicere et intueri, quoniam omnes processus sui, vt in plurimum, vel dei amorem aut virtutum, et odium viciorum personant. Obijt vt diximus quam deuotissime ipso sancti Genesij martiris die, que est altera bartholomei et dies lodovici regis francie. Anno domini 1507 sub Julio papa secundo et Maximiliano christianissimo romanorum rege.

¹²⁾ i boven de regel bijgevoegd.

¹³⁾ percepi, met verwijzing, in de rand bijgevoegd.

¹⁴⁾ aut boven de regel bijgevoegd.

LITERATUUROVERZICHT *)

OK dit jaar zal het vierde nummer van ons tijdschrift in beslag genomen worden door het register — nu het tweede deel, dat een alphabetische lijst geeft van de behandelde onderwerpen — over de eerste vijf en twintig jaargangen. Als gevolg daarvan beslaat de kroniek die hier volgt, de tijd Juni 1951-Juni 1952.

Congres. In het kader van de Wetenschappelijke Congressen heeft het Ruusbroecgenootschap dit jaar op 19 en 20 April te Gent een bijeenkomst georganiseerd van vakgenoten. De bedoeling van deze studiedagen was, eens gezamenlijk te beschouwen, welke resultaten de bestudering van de geschiedenis der Nederlandse Vroomheid de laatste vijf en twintig jaar had afgeworpen en wat er nog allemaal aan problemen valt uit te werken. Een dergelijke zelfinkeer is altijd vruchtbaar. Omdat in afl. twee van OGE Dr L. Moereels een verslag heeft gegeven van het congres, behoeft ik hier op de voorgedragen referaten niet nader in te gaan. In andere tijdschriften heeft de volijverige secretaris van het Congres Dr M. Smits van Waesberghe S. J.¹⁾ een korte samenvatting van zijn notulen en Dr M. Dierickx S. J.²⁾ zijn indrukken als bezoeker van het congres weergegeven. — Het vorig jaar was een dergelijk congres op de Abdij Berne Heeswijk gehouden. De lezing die M. Smits van Waesberghe S. J. aldaar gehouden heeft en die een overzicht wilde geven van markante studies over onderwerpen der Nederl. Vroomheid, heeft hij gepubliceerd in het tijdschrift *Roeping* 27, 1951, 597-616 onder de titel : *Kroniek, getrouw verhaal van enige markante gebeurtenissen*.

Bibliographie. De zoëvengenoemde Nijmeegse lector in de ascese en mystiek geeft in de laatst verschenen aflevering van

*) Gebruikte Afkortingen. AAU = Archief Aartsbisdom Utrecht. BGPMN = Bijdragen voor de geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden. BT = Benedictijns Tijdschrift (voorheen Egmondiana). ESB = Eigen Schoon en de Brabander. FrL = Franciscaans Leven. GuL = Geist und Leben. NAK = Nederlands Archief Kerkgeschiedenis. NRTh = Nouvelle Revue Théologique. OGE = Ons Geestelijk Erf. OGL = Ons Geestelijk Leven. RAM = Revue d'Ascétique et de Mystique. RHE = Revue d'Histoire ecclésiastique. TGL = Tijdschrift voor Geestelijk Leven. TNTL = Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

¹⁾ *Het congres over de geschiedenis van de Nederlandse Vroomheid*, in : *Wetenschappelijke Tijdingen* 12, 1952, 126. — ²⁾ *Congres over de geschiedenis der Nederlandse Vroomheid*, in : *Streven-Kath. Cult. Tijdsch.* 5, 1952, 264-267.